

گونه‌شناسی مسکن روستایی استان کرمان

مؤلفان:

دکتر سید امیرحسین گرکانی

استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد پردیس تهران

دکتر بهروز جانی‌پور

عضو هیات علمی دانشگاه تهران

مهندس سعید امینیان

عضو هیات علمی جهاد دانشگاهی

معاونت امور بازسازی و مسکن روستایی

دفتر مطالعات و تحقیقات مسکن روستایی

زمستان ۱۳۹۳

سرشناسه: گرکانی، سید امیرحسین، ۱۳۶۰-

عنوان و نام پدیدآور: گونه‌شناسی مسکن روستایی استان کرمان / تألیف سید امیرحسین گرکانی، بهروز جانی‌پور، سعید امینیان.

مشخصات نشر: تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۶۸ ص: مصور (رنگی)، جدول (رنگی)، نمودار (رنگی).

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۶۷۲-۷۸-۹

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

موضوع: مسکن روستایی - ایران - کرمان (استان)

شناسه افزوده: جانی‌پور، بهروز، ۱۳۴۴ -

شناسه افزوده: امینیان، سعید، ۱۳۵۱ -

شناسه افزوده: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، معاونت امور بازسازی و مسکن روستایی.

شناسه افزوده: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات مسکن روستایی.

شناسه افزوده: جهاد دانشگاهی، سازمان تهران، پژوهشکده مطالعات و توسعه.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ / ۴ گ ۹ الف / ۷۵۶۶ NA

رده‌بندی دیویی: ۷۱۱/۵۸۰۹۵۵۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۵۱۱۴۲

سازمان جهاد دانشگاهی تهران
پژوهشکده مطالعات توسعه

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
حساب ۱۰۰ امام

استان کرمان

تألیف: دکتر سید امیرحسین گرکانی (استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد پردیس تهران)

دکتر بهروز جانی‌پور (عضو هیات علمی دانشگاه تهران) / مهندس سعید امینیان (عضو هیات علمی جهاد دانشگاهی)

ناشر: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

محرران فنی و هنری: فریبرز سیامک‌نژاد

طراح جلد: مهدی وجدانی

صفحه‌آرا: فاطمه افشاری‌پور

ویراستار: فریبرز محمدی فارسانی

لیتوگرافی: چاپخانه چاپی انتشارات آرمانشهر

چاپ: زمستان ۱۳۹۳

تعداد کپی: ۱۰۰۰ نسخه

ISBN 978-964-6672-78-9 ۹۷۸-۹۶۴-۶۶۷۲-۷۸-۹

قیمت: ۳۵۰,۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، خیابان دکتر فاطمی، شماره ۲۷۱، صندوق پستی ۱۵۸۷۵/۴۹۱۳، تلفن: ۸۸۹۸۴۴۷۷، دورنگار: ۸۸۹۸۴۵۳۷

نشانی وبسایت: www.rhsrd.ir, www.bonyadmaskan.ir

لطفاً کلیه انتقادات و پیشنهادات و نقطه نظرات اصلاحی خود را به نشانی Publish@bonyadmaskan.ir با ذکر نام کتاب و شماره صفحه ارسال نمایید.

تمامی حقوق مربوط به این کتاب محفوظ و متعلق به بنیاد مسکن انقلاب اسلامی می‌باشد.

فهرست

فصل ۱ / کلیات

۱۳

۱۴	بیان مسئله
۱۴	پیشینه تحقیق
۱۵	موانع و محدودیت‌ها
۱۵	روش تحقیق
۱۶	گام اول: تبیین کلیات
۱۸	گام دوم: انتخاب روستاها
۲۴	گام سوم: برداشت وضع موجود خانه‌های روستایی
۲۵	گام چهارم: تجزیه و تحلیل
۲۸	گام پنجم: تدوین توصیه‌ها و پیشنهادات طراحی
۲۸	گام ششم: طراحی نمونه‌هایی از خانه‌های مسکونی

فصل ۲ / شناخت ویژگی‌های استان

۲۹

۳۰	جغرافیای طبیعی
۳۱	ناهمواری‌های استان
۳۲	آب و هوا
۳۲	منابع آب
۳۳	پوشش گیاهی
۳۴	مخاطرات طبیعی
۳۵	جغرافیای اقتصادی
۳۵	جاذبه‌های گردشگری استان
۳۶	جغرافیای انسانی
۳۶	سابقه تاریخی سکونت و زندگی شهری در استان
۳۶	خصوصیات فرهنگی و اجتماعی
۳۶	صنایع دستی و روستایی

فصل ۳ / بازنشاسی بافت‌های روستایی

۳۹

۴۰	عوامل مؤثر بر شکل‌گیری
۴۰	عوامل تاریخی مذهبی
۴۰	عوامل طبیعی
۴۱	تراکم بافت
۴۱	موانع و امکانات توسعه
۴۱	موانع
۴۱	امکانات
۴۱	بررسی بافت نمونه‌های مورد مطالعه

فهرست

فصل ۴ / معرفی نمونه‌های منتخب مسکن روستایی

۴۹	روستای ابراهیم‌آباد
۵۰	روستای آبشور
۵۴	روستای احمدی
۵۸	روستای اسماعیل‌آباد
۶۴	روستای بارگاه
۶۸	روستای باغ ابر
۷۲	روستای بهرام جرد
۷۸	روستای پاتک بجگان
۸۳	روستای پشت شیران
۸۹	روستای جهان‌آباد پایین
۹۵	روستای چغوک‌آباد
۱۰۱	روستای حیدرآباد چاه نارنج
۱۰۵	روستای خبر
۱۰۹	روستای دوساری
۱۱۵	روستای روداب سفلی
۱۱۹	روستای رومرز علیا
۱۲۳	روستای ریخان
۱۲۷	روستای سنگ بهرام
۱۳۳	روستای سیدآباد ایلخانی
۱۳۷	روستای سیه‌بنویه
۱۴۳	روستای شکرآباد
۱۴۷	روستای عباس‌آباد سردار
۱۵۲	روستای قاسم‌آباد
۱۵۶	روستای کلدان
۱۶۰	روستای کوتک وسط
۱۶۴	روستای کوثر ریز
۱۷۰	روستای گلستان
۱۷۴	روستای ملک‌آباد
۱۷۹	روستای میان‌ده
۱۸۴	روستای هوتک
۱۸۸	روستای یوسف‌آباد
۱۹۲	

فصل ۵ / تجزیه و تحلیل اطلاعات

۱۹۷	بازتعریف عناصر معماری خانه روستایی
۱۹۸	اتاق

فهرست

۱۹۹	حیات
۱۹۹	آشپزخانه
۲۰۰	ورودی
۲۰۰	انبار
۲۰۰	ایوان
۲۰۱	تخت
۲۰۱	سرویس بهداشتی
۲۰۱	سایبان
۲۰۱	کبر
۲۰۲	بازشوها
۲۰۲	طاقچه
۲۰۲	طولیه و آغل
۲۰۳	گونه‌بندی مسکن روستایی استان کرمان
۲۰۵	تحلیل عملکردهای مسکن روستایی استان کرمان
۲۰۵	ورودی
۲۰۵	حیات
۲۰۷	اتاق
۲۰۷	انبار
۲۰۷	آشپزخانه
۲۰۸	هال
۲۰۸	سرویس بهداشتی
۲۰۸	فضای دایمی
۲۰۹	تنورخانه
۲۰۹	ایوان و سکو
۲۰۹	پارکینگ
۲۰۹	زیربنای خانه‌ها
۲۱۰	روابط فضایی
۲۱۰	نحوه ورود به خانه
۲۱۱	نحوه ارتباط فضای باز و بسته
۲۱۱	روابط فضایی
۲۱۳	تعداد طبقات
۲۱۳	هم‌جواری‌ها
۲۱۴	نحوه استقرار بنا
۲۱۵	ارتفاع فضاهای داخلی
۲۱۵	تاسیسات سرمایشی و گرمایشی
۲۱۵	بازشوها
۲۱۶	ایوان و سایبان
۲۱۶	نحوه نورگیری

فهرست

۲۱۷	تزیینات
۲۱۷	طرح نما
۲۱۸	پر و خالی
۲۱۹	نحوه استقرار بنا
۲۲۹	تکنولوژی ساخت و مصالح
۲۲۹	کف
۲۲۹	سقف
۲۳۱	دیوارها

فصل ۶ / تدوین معیارهای پیشنهادی ۲۳۵

۲۳۶	اهداف تدوین معیارهای طراحی
۲۳۶	حفظ هویت خانه روستایی
۲۳۶	طراحی همساز با اقلیم
۲۳۷	طراحی فضاهای با سطوح بهینه
۲۳۷	رعایت مقیاس‌های انسانی
۲۳۷	رعایت اصل سادگی در حجم و نما
۲۳۷	توجه به زیبایی بنا
۲۳۷	توجه به ضرورت‌های تأسیساتی
۲۳۸	توصیه‌ها و الزامات طراحی مسکن روستایی در استان کرمان
۲۴۱	طراحی واحد همسایگی و معابر
۲۴۲	طراحی فضاهای داخلی
۲۴۳	توصیه‌هایی جهت استقرار بنا
۲۴۳	طراحی حیاط و محوطه
۲۴۵	طراحی نما
۲۴۶	طراحی فضاهای دایمی
۲۴۸	الزامات طراحی معماری در مناطق خاص
۲۴۸	طراحی در مناطق کوهستانی با بستر شیب‌دار
۲۴۹	طراحی در مناطق گرم و خشک
۲۵۰	طراحی خانه‌هایی با معیشت‌های کشاورزی و باغداری
۲۵۰	طراحی خانه‌هایی با معیشت دامداری و دامپروری
۲۵۱	طراحی واحدهای چند خانواری
۲۵۱	طراحی خانه باغ‌ها

فصل ۷ / پیوست‌ها ۲۵۳

۲۵۴	پرسشنامه شماره یک
۲۵۶	پرسشنامه شماره دو
۲۵۸	پرسشنامه شماره سه

سخن آغازین

طی چند دهه اخیر به منظور رشد و توسعه مناطق روستایی و ارتقای کیفیت محیط کالبدی روستاها اقدامات گسترده‌ای توسط دولت‌ها به عمل آمده است که از جمله آن‌ها می‌توان به تهیه و اجرای طرح‌های هادی و ساماندهی روستایی، طرح‌های احیای بافت‌های با ارزش و بهسازی و نوسازی واحدهای مسکونی روستایی اشاره کرد. هر نوع تلاشی در این زمینه زمانی قرین به موفقیت خواهد بود که واقعیات موجود، نیازهای جامعه روستایی، ارزش‌ها و خصلت‌های زندگی اجتماعی و اقتصادی و ویژگی‌های معماری آن‌ها به صورت مناسب در سیاست‌ها و نظام برنامه‌ریزی و طراحی بازخورد پیدا نماید و در آن ملحوظ شود. برای رسیدن به چنین مقصودی، شناخت قانونمندی‌های موثر در شکل‌گیری مسکن، بافت و ارزش‌های پایدار معماری روستایی شامل ابعاد زیبایی‌شناختی، تناسبات، ویژگی‌های اقلیمی، زیست محیطی، ساخت و مصالح و غیره ضرورت می‌یابد.

با عنایت به موارد فوق و همچنین فقدان منابع کافی در حوزه مطالعات روستایی، معاونت امور بازسازی و مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی اقدام به تهیه مجموعه‌ای از طرح‌های پژوهشی تحت عنوان «گونه‌شناسی و تدوین احکام و ضوابط مسکن روستایی» در استان‌های مختلف کشور نمود که کتاب حاضر حاصل یافته‌های یکی از این پژوهش‌ها در استان کرمان می‌باشد. امید است با انتشار این کتاب گامی رو به جلو در زمینه شناخت ویژگی‌های مسکن روستایی استان کرمان برداشته و زمینه طراحی‌های آتی مسکن روستایی منطبق بر هویت معماری روستایی آن استان فراهم گردد.

در انتها لازم می‌دانم از حمایت‌های بی دریغ جناب آقای مهندس مهدیان، معاون محترم امور بازسازی و مسکن روستایی؛ زحمات جناب آقای دکتر سرتیپی‌پور و همکاران دفتر مسکن روستایی، به عنوان ناظران محترم طرح پژوهشی؛ آقایان مهندس امینیان، دکتر جانی‌پور و دکتر گرکانی، مولفان کتاب؛ و نیز از تمهیدات جناب آقای رضایی، مدیرکل محترم روابط عمومی برای انتشار؛ و خانم مهندس مسجدی، کارشناس ارشد معماری دفتر مطالعات و تحقیقات مسکن روستایی که در فرایند تدوین و چاپ این کتاب همراهی نموده‌اند، قدردانی و تشکر نمایم.

شایان ذکر است دفتر مطالعات و تحقیقات مسکن روستایی، که مسوولیت نظارت و راهبری این طرح پژوهشی را برعهده داشته، در راستای نشر نتایج طرح‌های پژوهشی اقدام به چاپ یافته‌های این طرح نموده و نتایج حاصله را خالی از ایراد نمی‌داند. لذا پذیرای پیشنهادها و نظرهای کارشناسی صاحب‌نظران و اساتید محترم در جهت رفع ایرادهای احتمالی و کامل‌تر شدن مجموعه خواهد بود.

استان پهناور کرمان به تنهایی از بسیاری از کشورهای جهان وسعت و جمعیت بیشتری دارد. این استان دارای برخی از قدیمی‌ترین تمدن‌های بشری در ایران و حتی جهان بوده و تمدن ناشناخته جیرفت به عبارتی بهشت باستان‌شناسان لقب گرفته است. نه تنها آثار تاریخی و پیش از تاریخ این استان راز آلود هستند، بلکه هنوز هم معماری بسیاری از روستاهای واقع شده در این استان همچنان رمزگونه و معماوار هستند. از معماری مسکن روستایی مینیمالیستی روستاهای جیرفت و جنوب استان تا معماری صخره‌ای روستای میمند گرفته تا معماری شکوهمند روستاهای مرکزی استان که کاملاً براساس معماری درونگرایی اقلیم‌های گرم و خشک ایران براساس اصول و ارزش‌های معماری سنتی ایرانی - اسلامی در این استان پهناور گسترده شده و تنوع گونه‌های مسکن روستایی را هم از نظر کمی و هم از لحاظ کیفی قابل ملاحظه نموده است.

در حد فاصل سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۵ از سوی دفتر مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، شناخت گونه‌های مسکن روستایی استان کرمان و تجزیه و تحلیل و استخراج ویژگی‌های آن به گروه پژوهشی معماری و طراحی محیط - جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران سپرده شد. با توجه به کثرت روستاهای استان از یک طرف و از طرف دیگر وفور تنوع در گونه‌های مسکن روستایی، تصمیم‌گیری برای انتخاب روستاهای مورد نظر جهت برداشت اطلاعات میدانی را به پر اهمیت تبدیل نمود. لذا با انتخاب روش مناسبی که در این کتاب به طور مختصر بیان شده است، جمعاً ۵۰ روستا در مناطق مختلف استان که دارای حداکثر تفاوت‌های کالبدی و محیطی و اقلیمی و معیشتی بودند، انتخاب گردید و به تأیید دفتر مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی نیز رسید.

برداشت اطلاعات از روستاهای منتخب، به علت پراکندگی در سطح استان و بعد مسافت از دشواری‌های کار بود و نیاز بود که چند گروه به طور همزمان به روستاهای منتخب مراجعه نمایند. حاصل کار، برداشت بافت روستاها و برداشت اطلاعات بیش از ۱۵۰ واحد مسکونی روستایی با تمامی فضاهای کالبدی آن بود که شامل صدها صفحه اطلاعات و نقشه و صدها قطعه عکس گردید و دسته‌بندی و انتخاب اطلاعات لازم از بین آن نیز با دقت لازم انجام گردید. با این حال پس از گردآوری و دسته‌بندی داده‌ها، مراحل بعدی یعنی ترسیم فنی نقشه‌ها و همزمان با آن، تجزیه و تحلیل اطلاعات شروع گردید. زیاد بودن اطلاعات ایجاد می‌نمود که برای تصمیم‌گیری بهتر، یک شورای علمی برای پروژه انتخاب گردد تا تصمیم‌های نهایی برای هر فعالیتی به تصویب این شورای علمی برسد. پس از نگارش و تدوین مطالب، ضوابط اجرایی طراحی و اجرای مسکن روستایی در مناطق مختلف استان کرمان نیز تدوین شد و گروه طراحی نیز براساس مطالعات و همچنین ضوابط مذکور، اقدام به طراحی نمونه‌هایی از مسکن روستایی در زمین برخی از گونه‌های برداشت شده نمودند. نهایتاً تمامی اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها به همراهی تصاویر و نقشه‌های وضع موجود بافت‌های روستایی، گونه‌های مسکن روستایی منتخب، جزئیات اجرایی موجود، ضوابط طراحی و اجرایی و نمونه‌های طراحی شده در ۱۱ مجلد حدوداً ۲۰۰ صفحه‌ای تنظیم و به تصویب کارفرما یعنی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی رسید تا در تصمیم‌گیری‌های آتی در خصوص مسکن روستایی در استان کرمان راهگشا باشد.

این کتاب چکیده‌ای بسیار مختصر از گزارش‌های این پژوهش است که امید است برای پژوهشگران و مجریان حوزه مسکن روستایی مفید واقع شود. البته ذکر این نکته نیز خالی از لطف نیست که انتخاب و دستچین مطالب مختصر در حد این کتاب از بین انبوه اطلاعات مفید نیز خود کاری بسیار ظریف بود که به همت همکاران میسر گردید.